

УДК 303.094.4

В. Є. Савка – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка»;

Л. Д. Климанська – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка»

Соціальне самопочуття єврейської громади сучасного Львова: спроба аналізу

Роботу виконано на кафедрі соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка»

Статтю присвячено проблемі формування поліетнічності сучасного українського суспільства, зокрема аналізу самопочуття єврейської громади на фоні поліетнічності сучасного українського міста. Досліджено об'єктивні показники інтегрованості членів громади у соціальний простір: рівень освіти, сфера їхньої професійної зайнятості та статусні позиції у професії, особливості соціальної самоідентифікації.

Ключові слова: поліетнічність, соціальне самопочуття, напівструктуроване інтерв'ю, єврейська громада, показники інтегрованості членів громади у соціальний простір, соціальні самоідентифікації.

Савка В. Е., Климанская Л. Д. Социальное самочувствие еврейской общины современного Львова: попытка анализа. Стаття посвящена проблеме формирования полиэтничности современного украинского общества, а именно анализу самочувствия еврейской общины на фоне полиэтничности современного украинского города. Исследуются объективные показатели интеграции членов общины в социальное пространство города: уровень образования, сфера занятости и статусные позиции в профессии, особенности социальной самоидентификации.

Ключевые слова: полиэтничность, социальное самочувствие, полуструктурированное интервью, еврейская община, показатели интегрированности членов общины в социальное пространство, социальные самоидентификации

Savka V. E., Klimanska L. D. Social Well-Being of Jewish Community of Contemporary Lviv: Attempt to Analyze. Article is devoted to the problem of formation of polyethnic character of modern Ukrainian society, in particular the analysis being Jewish community on the background of the polyethnic character of modern Ukrainian cities. In the focus of the study were objective indicators of impartiality of the community in the social space: the level of education, the scope of their professional status and employment positions in the profession, the features of social self-identification.

Key words: polyethnic character, social well-being, the Jewish community, impartiality in the performance of the community social space, social as identification.

Постановка наукової проблеми та її значення. Суб'єктами формування модерного українського суспільства є громадяни держави, які належать до різних етнічних груп. Саме від їхньої активності залежить, наскільки в ньому будуть репрезентовані не лише спільні інтереси всіх громадян держави, але і специфічні потреби народів, які становлять поліетнічну українську політичну націю. Тому вивчення соціального самопочуття етнічних меншин в Україні, різноманітних виявів їхньої суспільної активності є важливою проблемою, яка має істотне значення, передусім для зміцнення єдності та стабільності суспільства, попередження появи в ньому «ліній розлому» на етнічному ґрунті.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Різними вимірами вказаної проблеми займаються А. Ручка (соціокультурні ідентичності та практики), В. Євтух (пошук способів гармонізації міжетнічних стосунків). Отримання та регулярне оновлення об'єктивних даних щодо становища етнічних громад є важливим завданням соціологічної науки.

Тому **завданням** цієї статті, виконаної на матеріалах соціологічного дослідження «Соціальне самопочуття єврейської громади Львова» (замовлення Центру міської історії країн Центрально-Східної Європи (Львів). Дослідницька група в складі кандидатів соціологічних наук Р. Савчинського, В. Савки та кандидата філософських наук Л. Климанської, 2009–2010 рр.), є поповнення емпіричних даних про нинішнє становище львівської єврейської общини для того, щоб оцінити її соціальний

потенціал. Дослідження було проведене у два етапи. На першому в формі особистих напівструктурованих інтерв'ю, було опитано 400 представників єврейської громади міста. Оскільки точна чисельність громади не відома, вона не має єдиних організаційних структур, які б об'єднували всіх її представників, то ми попередньо визначили вік респондентів (висувалася гіпотеза про неоднаковий стан соціального самопочуття у різних вікових групах) та обрано метод «снігової кулі» (він давав можливість розширювати коло опитуваних завдяки особистим знайомим респондентам). Основні завдання цього етапу:

- 1) встановити рівень інтегрованості членів громади у суспільний простір та її гомогенності;
- 2) визначити специфіку середовищ, з яких складається громада та її самопочуття у соціальному просторі міста.

На другому етапі, проведеному методом глибинних інтерв'ю, було опитано вісьмох активістів громади, щоб уточнити попередні дані, акцентуючи увагу на:

- 1) особливості самоідентифікації членів сучасної єврейської громади Львова, які належать до різних соціокультурних середовищ, механізми її становлення;
- 2) причини роздробленості громади та її здатність до формування єдиних інтересів, об'єднання навколо їх реалізації, а отже її трансформації в суб'єкта соціальної дії на рівні міської громади Львова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Плануючи роботу таким чином, ми розуміли, що не можемо прагнути до абсолютно точних даних про предмет дослідження, проте отримані результати, на нашу думку, в цілому досить повно відображають процеси, які відбуваються в громаді, її нинішній стан як соціального організму, взаємодії з іншими жителями Львова. Важливим є і ще одне попереднє зауваження: об'єктом опитування стали ті люди, які самі, виходячи із власних суб'єктивних настанов, ідентифікували себе як членів єврейської громади міста, незважаючи на власне етнічне походження. Тому не варто, безумовно, розглядати отримані результати як докладне відображення соціального самопочуття власне євреїв – громадян Львова та міжетнічних взаємин між євреями та представниками інших національностей, які проживають у місті.

Першою проблемою, яка нас цікавила, стали об'єктивні показники інтегрованості членів громади у соціальний простір: рівень освіти, сфера їхньої професійної зайнятості та статусні позиції у професії, а також в якому поколінні члени громади є жителями Львова. У результаті аналізу отриманих результатів ми зробили такі висновки:

– представники єврейської громади Львова, як і інших міст України, вирізняються достатньо високим рівнем освіченості та фахової підготовки. Вищу та незакінчену вищу освіту мають від 76,2 % (у старших представників від 60 років) до 81,2% (серед наймолодших, 16–24 років). Відповідними є рівень їхньої фахової кваліфікації та професійної зайнятості. Їхнє прагнення до набуття освіти можна трактувати як: 1) одну із єврейських традицій; 2) один зі способів адаптації меншини до проживання в інонаціональному середовищі; 3) одну з форм створення «стартового капіталу» для майбутньої еміграції (молодші представники). Дещо нижчий рівень людей із вищою освітою серед старшого покоління пояснюється певними обмеженнями у доступі до вищої освіти та особливостями ринку праці в часи колишнього СРСР:

– доволі значна кількість домогосподарок у віці 40–50 років (7,4 %) є непрямим свідченням порівняно високого рівня життя представників цієї вікової групи;

– абсолютне домінування жителів Львова у першому поколінні серед представників старшої групи – трагічний наслідок голокосту. Більшість нинішніх представників громади є вихідцями з інших регіонів колишнього СРСР. Природно, що у молодших вікових групах кількість жителів Львова у другому-четвертому поколіннях зростає. Доволі значна кількість львів'ян першого та другого покоління у цих вікових групах може бути потрактована як свідчення процесів урбанізації та переміщення із малих міст у великі урбаністичні центри, це було особливо відчутно, починаючи з середини минулого століття. Львів у свою чергу вирізнявся особливою привабливістю серед інших обласних центрів України.

Ще одним важливим індикатором самопочуття членів громади є їхні соціальні самоідентифікації, які також дають можливість судити про місце членів громади у суспільному просторі. Ми запропонували респондентам самостійно дати п'ять можливих відповідей на запитання: «Ким Ви себе відчуваєте?» і один варіант відповіді на запитання: «Ким Ви себе відчуваєте насамперед?» та отримали такі результати:

– у всіх вікових групах домінують самоідентифікації «єврей», «львів'янин» та «громадянин України». При цьому самоідентифікація «громадянин України» у всіх зі значним відривом (практично вдвічі) стоїть на третьому місці. Дещо вищий рівень ідентифікації себе з громадянами України серед старших представників може бути пояснений усталеністю їхніх нинішніх життєвих позицій і меншим рівнем бажання до еміграції;

– варто звернути увагу на доволі високий рівень самоідентифікації з іншими етнічними групами (росіяни, українці), особливо в молодшій групі, що є свідченням присутності в общині значної кількості вихідців із етнічно змішаних сімей;

– ще одним показником поширеності міжетнічних шлюбів серед представників сучасної єврейської громади міста є ідентифікація себе з християнами: від 5,9 % серед старших до 11,6 % у 40–59-річних;

– показовим є факт істотної відмінності в «модерних» і «рудиментарних» самоідентифікаціях: серед представників молодшого покоління тих, хто означає себе як «європеець», є 37,6 %, а серед старшого покоління – 12,9 %, «радянською людиною» – 4,0 % та 27,7 % відповідно;

– найнижчим рівнем у всіх вікових групах відзначається самоідентифікація «галичанин»: від 3,0 % в наймолодшій до 8,9 % у найстаршій групі. На нашу думку, це може пояснюватися підсвідомими асоціаціями терміна «галичанин» із сільськими жителями або може бути побічним свідченням невикоріненості нинішніх членів громади у регіоні, збереженою пам'яттю про походження з інших регіонів колишнього СРСР;

– варто звернути увагу на розподіл у вікових групах тих, хто на перше місце поставив самоідентифікацію «іудей»: від 9,9% у молодшій до 20,8 % у старшій. Навіть, об'єднуючи ідентифікації «іудей» та «християнин», отримуємо максимальні показники релігійності у віці 40–59 років – 28,4 % та від 60 років – 26,7 %. Найнижчий рівень «сукупної» релігійності – 19,8 % спостерігається у наймолодшому віці. На нашу думку, це можна пояснити, по-перше, наслідком достатньо високого рівня секуляризаційних процесів у суспільстві в цілому, по-друге, більшою схильністю до еміграції саме релігійно налаштованих людей, а отже, відповідно, зростанням кількості членів громади міста з переважаючим світським світоглядним настаном;

– загалом спектр самоідентифікацій представників єврейської громади міста може свідчити про доволі високий рівень їхньої інтегрованості в український соціум в цілому та в громаду міста зокрема.

Індикатором самопочуття членів громади може бути реалізованість/нереалізованість власного людського потенціалу, що виявляється у суб'єктивному сприйнятті своєї позиції у суспільстві. Тому наступними питаннями були: «Чи вдалося Вам знайти загалом своє місце в житті?», «Наскільки Ви впевнені у своєму майбутньому та Ваших дітей і внуків?», «Наскільки престижним є Ваше нинішнє соціальне становище?» Отримані результати можна прокоментувати таким чином:

– досліджені показники соціального самопочуття та соціальної адаптованості у своїй сукупності свідчать про досить комфортне становище членів єврейської громади в середовищі міста;

– на перший погляд, значна кількість тих, хто вважає, що знайшов своє місце в житті, та тих, хто вважає нинішнє соціальне становище досить престижним, серед молодих людей виглядає дещо дивним. Ми схильні трактувати цей факт як свідчення (1) соціального оптимізму, впевненості молоді в майбутній життєвій кар'єрі. Підтвердженням цього є і їхня впевненість у досягненні хорошого матеріального становища в майбутньому та досить високий та престижний соціальний рівень сімей їхніх батьків – представників середнього віку;

– найвищий рівень задоволеності своєю професійною діяльністю та своїм становищем як фахівців у 40–59-річних вказує на успішність проходження ними своєї професійної кар'єри. Рівень оптимізму відносно кар'єри є достатньо високим у всіх вікових квотах і природним чином знижується у старшій групі, де домінують люди пенсійного віку;

– рівень впевненості респондентів у майбутньому своїх нащадків має максимальні значення середньому віці, що можна розглядати як показник доброго самопочуття та оптимістичного бачення ними перспективи;

– зважаючи на сказане вище цілком логічним, виглядає і впевненість представників всіх вікових груп у збереженні та розвитку в майбутньому єврейської громади в місті;

– значна кількість респондентів не впевнені у тому, що їхні нащадки будуть у майбутньому проживати у Львові чи в Україні.

Важливим показником соціального самопочуття є тип взаємодій із соціальним довкіллям, зокрема і з представниками інших націй. Переважна більшість членів громади заявляє про відсутність упередженого ставлення до них та їхніх рідних представників інших націй, конфліктів з іншими на національному підґрунті протягом останніх двох років.

Серед найважливіших «конфліктогенних зон» відзначено сусідське та вуличне спілкування. Проте відповіді на запитання: «До кого Ви звернетесь за допомогою при вирішенні буденних побутових ситуацій?» свідчать про практичну відсутність серйозних проблем у стосунках із сусідами та друзями, які належать до інших національностей.

Цікавими є результати відповідей на питання про установки на взаємодію самих членів общини з представниками інших національностей:

- за усіма даними члени громади краще налаштовані на взаємодію з євреями та росіянами;
- з українцями та поляками вони схильні підтримувати більшу соціальну дистанцію.

Це може бути підтвердженням того, що в сучасній єврейській громаді міста переважають вихідці з інших регіонів колишнього СРСР. Проте, на нашу думку, негативні показники за жодним із параметрів не є критичними. Найвищий рівень дистанціювання – у сімейних стосунках. Це може свідчити про певну тенденцію до замкнутості громади, її самоізоляції.

Представники громади стверджують, що їхні соціокультурні потреби, зокрема етнічні, релігійні, цілком задоволені, проте серед чинників, які можуть перешкоджати підтриманню життєздатності єврейської громади міста, називають проблеми зі збереженням єврейської культурно-історичної спадщини, наявність дискримінації з боку представників інших етнічних груп, недостатність освіти на івриті/ідиш.

Отже, отримані дані про можливості задовольнити свої культурно-етнічні та релігійні потреби для членів єврейської громади є досить суперечливими:

- з одного боку, більшість у всіх вікових групах заявляє, що проблем немає; рівень можливостей відчувати свою приналежність до громади та дотримуватися етнічних традицій, досить великий;
- з іншого – від 37,3 % до 50,5 % респондентів у різних групах вважає, що важливою проблемою для повноцінного функціонування громади є наявність дискримінації з боку інших національних груп, хоча при відповідях на попередні питання більшість стверджувала, що не траплялися випадки ущемлення їхніх прав.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Наведені дані свідчать про те, що в цілому єврейська громада міста володіє доволі значним соціальним потенціалом: її члени мають високий рівень освіти та професійної кваліфікації, вважають своє соціальне становище досить престижним.

Більшість членів общини усвідомлюють себе євреями, важливе місце в їхніх ідентифікаційних установках має самоідентифікація як власне жителів Львова. Самоідентифікація значної частини з неєвреями, найчастіше – з росіянами, вказує на те, що:

1) в общині наявна значна кількість вихідців із етнічно змішаних сімей;

2) більшість нинішніх членів общини – нащадки євреїв, які переселилися до Львова після голокосту з теренів колишнього СРСР. У цьому ще раз переконуємося з даних про домінування у побутовому спілкуванні російської мови.

Аналіз релігійних самоідентифікацій та релігійних і культурних практик свідчить про пріоритет світської культури в общині.

Доволі значною є кількість осіб, які ідентифікують себе як «радянська людина», навіть у молодших групах, що ще раз підкреслює неоднорідність общини із соціокультурного боку.

Знання івриту та визнання іудаїзму стоять на останньому місці при усвідомленні себе євреєм. Культура ідиш, притаманна давній єврейській общині міста, опинилася на межі зникнення.

Більшість вважає власну життєву кар'єру досить успішною, що підтверджується і об'єктивними показниками: рівнем освіти та родом занять. Ще одним підтвердженням цього факту є впевненість у власних позитивних життєвих перспективах і добробуті дітей та внуків. Значна кількість респондентів висловила впевненість і у благополуччі єврейської громади міста в майбутньому, попри те, що близько 50 % не має впевненості у тому, що їхні нащадки житимуть у Львові чи в Україні.

У цілому можемо констатувати, що ситуація єврейської громади міста досить суперечлива: з одного боку її члени демонструють високий рівень інтегрованості в соціокультурний простір міста, значний особистісний та груповий соціальний потенціал, високий рівень задоволеності нинішніх

соціально-економічних та культурних потреб і впевненість у майбутньому, а з іншого – заявляють про наявність певних труднощів, пов'язаних із недостатністю власної інтегрованості в міський соціум.

Отримані результати значною мірою перегукуються з висновком, до якого прийшли, аналізуючи динаміку етнічної ідентичності євреїв Санкт-Петербурга в 90-х роках минулого століття, В. Воронков та Є. Чикадзе: «...історія етнічної ідентичності радянських євреїв може бути представлена у вигляді циклів артикуляції кочових ідентичностей. Ця циклічність нагадує нам відому формулу заперечення заперечення із гегелівської діалектики. Євреї стали росіянами, щоб росіяни перетворилися внаслідок у євреїв» [1, 78]. У ситуації з євреями Львова слід пам'ятати про функціонування общини в середовищі, яке сформувалося в місті після Другої світової війни: місце знищеної старої львівської єврейської общини зайняли євреї, які стали радянськими людьми, щоб постати перед ситуацією вибору: стати громадянами незалежної України, які здатні зберегти власну етнокультурну ідентичність, чи прагнути до набуття інших статусів з відповідними ідентичностями.

Виходячи з отриманих результатів, задля більш докладної оцінки можливостей єврейської общини Львова, її здатності до повноцінного функціонування в міському просторі та долучення до відродження єврейського сегменту в соціокультурному просторі міста існує потреба в емпіричних даних щодо ставлення владної та інтелектуальної еліт Львова до цих проблем, їх належній науковій інтерпретації.

Список використаної літератури

1. Воронков В. Ленинградские евреи: этничность и контекст [Текст] / В. Воронков, Е. Чикадзе // Биографический метод в изучении постсоциалистических обществ : материалы междунар. семинара, г. Санкт-Петербург, 14–17.11.1996 г. / под ред. В. Воронкова и Е. Здравомысловой. – СПб. : ЦНСИ, 1997. – С. 74–78.